

MARIUSZ BARANOWSKI*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0001-6755-9368

Wprowadzenie do siódmego numeru „Studiów Krytycznych”

Introduction to the seventh issue of „Critical Studies”

CYTOWANIE

Baranowski Mariusz (2019). *Wprowadzenie do siódmego numeru Studiów Krytycznych*. „Studia Krytyczne” Nr 7: 5–11.

Krytyczne podejścia do obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej, która zawiera w sobie składowe kulturowe i polityczne, nie są ani wystarczająco skoordynowane, ani nawet dobrze wyartykułowane w polu walk teoretycznych (ideologicznych) i praktycznych (wprowadzających w życie rzekomo „utopijne” postulaty). Sama idea demokracji, utożsamiana przede wszystkim z realną szansą przebudowy funkcjonujących instytucji, stała się dziś synonimem fasadowej reprezentacji, o isticie antydemokratycznym charakterze. Wpływ olbrzymich korporacji na politykę, czyli także na stanowienie prawa, stanowi „standardowy” element wiedzy – bynajmniej – nie ukrytej, choć zapewne bardzo ograniczonej dla osób postronnych (dziennikarzy, badaczek czy aktywistów). Mechanizmy łączące „biznes” (ten legalny, półlegalny i nielegalny) z polityką ze swej natury są zawoalowane, nieprzejrzyste i formalnoprawnie wyrafinowane. Co istotniejsze, stosunki społeczne ulegają zmianom w neoliberalnej rzeczywistości gospodarczej, a jak zauważył Tony Judt (2015: 379–380):

* Instytut Socjologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Szamarzewskiego 89 C, 60-568 Poznań; e-mail: mariusz.baranowski@amu.edu.pl

Jeśli współczesne demokracje mają przetrwać wstrząs spowodowany przez „superkapitalizm” Reicha, musi je spajać coś więcej niż tylko pogoń za osobistymi zyskami gospodarczymi, zwłaszcza kiedy płyną one do kieszeni coraz mniejszej liczby beneficjentów: idea społeczeństwa, które łączy jedynie interesy finansowe, jest, mówiąc słowami Milla, „nade wszystko odrażająca”.

Zdaje się, że póki co pogoń za zyskiem stanowi wystarczający motor napędowy dzisiejszych społeczeństw, które wtórnice socjalizują się do „nowych” warunków, a robią to – trzeba eufemistycznie przyznać – wzorcowo. Tak zwany system demokratyczny jest przekształcany na skutek zachodzących zmian, coraz bardziej uwzględniając nacisk struktur gospodarczych na inne obszary funkcjonowania społeczeństwa (nie należy zapominać o roli mediów w tym aspekcie). I nie chodzi wyłącznie o otwartą formę wpływu, gdyż – mając w pamięci badania Stevena Lukesa – „zbyt duży nacisk położony na przymus jako aspekt władzy zaciemnia bardziej subtelne sposoby jej działania, w szczególności – za pomocą zwyczajów czy instytucji” (Hodgson 2018: 99). Te ostatnie zaś są współkształtowane przez dominujący system społeczno-gospodarczy, który przenika relacje społeczne i konstytuuje systemy wartości właściwie wszelkich organizacji. Uniwersytet jest wyśmienitym „poligonem doświadczalnym” neoliberalnego podejścia do instytucji jako takich. Jak zauważył Michael Burawoy (2013: 16),

sily rynkowe zaczęły dziś kontrolować każdy wymiar uniwersytetu. „Autonomia” sprowadza się teraz do wyboru narzędzi do walki z deficytem budżetowym: restrukturyzacji wydziałów, zatrudniania pracowników dydaktycznych na czas określony, outsourcingu pracy usługowej, podnoszenia opłat za studia, inwestycji w kształcenie na odległość, itp. (por. Rudnicki 2011).

Fundamenty kapitalizmu mają charakter dialektyczny, krzyżują się w nich (potencjalne) wątki emancypacyjne z (realnymi) rzeczywistymi praktykami. Jak zauważył Marks w *Zarysie krytyki ekonomii politycznej*,

[s]ystem wartości wymiennej, a jeszcze bardziej system pieniężny, jest w rzeczywistości systemem wolności i równości. Sprzeczności jednak, występujące przy głębszej analizie tego systemu – to sprzeczności immanentne, powikłania tej własności, wolności i równości, które w określonych okolicznościach przemieniają się nagle w swe przeciwieństwo (Marks 1986: 881).

Podobne sprzeczności dostrzec można analizując zjawisko demokracji, szczególnie przyjmując perspektywę konfliktowego wymiaru polityczności (Baranowski 2014: 81–91), która nawiązuje do istoty socjologii krytycznej, tj. do konfliktowego modelu społeczeństwa (Sengupta 2017). I choć w oparciu o ujęcie konfliktowe można wygenerować postępowe wizje porządku demokratycznego, zbudowane na napięciu pomiędzy społeczeństwem a państwem (także społeczeństwem a kapitalistyczną korporacją), to – jak zauważyła Emma Goldman – „gdyby wybory coś zmieniały, już dawno byłyby nielegalne”.

Tabuizacja kwestii dotyczących szeroko ujmowanych wolności (por. Baranowski 2012: 8–13) jeżeli w ogóle jest podejmowana, to głównie przez badaczy akademickich. Wpływ dyskursu naukowego na *Realpolitik* jest – mówiąc rozważnie – bardzo ograniczony, zatem pętla się zamyka i mamy do czynienia z dwoma niezależnymi rzeczywistościami. Przyjrzyjmy się odmiennemu przykładowi, który stanowi dodatkową egzemplifikację rozmijających się narracji. Mówiąc o społecznych skutkach zmian klimatu i środowiska Harald Welzer zwrócił uwagę na bardzo istotną kwestię, szczególnie z perspektywy krytycznych studiów nad społeczeństwem. Otóż

[...] po stronie nauk społecznych i kulturowych panuje cisza, tak jakby zjawiska w rodzaju załamywania się społeczeństwa, konfliktu o zasoby, masowych migracji, zagrożeń bezpieczeństwa, lęku, radykalizacji, ekonomii wojny i przemocy i tak dalej nie podpadały pod ich kompetencje. Z perspektywy historii nauki trudno chyba znaleźć porównywalną sytuację, w której tak ewidentnie przewidziany przez naukę scenariusz zmian stosunków życiowych wielu w wielu częściach świata zostałby potraktowany przez nauki społeczne i kulturowe z równą pogodą ducha. Wskazuje to zarówno na brak zdolności rozpoznawania istotnych kwestii, jak i świadomość odpowiedzialności” (Welzer 2010: 46).

Raczej świadomość odpowiedzialności wydaje się być bardziej przekonującą formą wyjaśniania „błędu” (*sic!*) zaniechania nauk społecznych i humanistycznych, jako że problemy, o których wspomina Welzer są rozpoznane na gruncie wspomnianych nauk. W innej książce, napisanej wspólnie z Clausem Leggewiem, Welzer dokonuje próby spojrzenia na to, w jaki sposób refleksja nad klimatem wiąże się z przyszłością ustroju demokratycznego. Autorzy na wielu poziomach analizy dokumentują bezpośrednie i pośrednie formy warunkowania przyszłości demokracji ze zmianami klimatycznymi i rozważają o „szansach demokracji” (Leggewie, Welzer 2012), podkreślając tym samym fasadowość najgorszego ustroju, dla którego – wedle słów Churchilla – nie wymyślono niczego lepszego. Owa fasadowość dotyczy również przyziemnych kwestii poziomu życia, tzn. zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzkich, które wpływają na poziom partycypacji obywateli w sprawy publiczne. Wystarczy za niedawno zmarłym Anthonym Atkinsonem (2017: 48) wspomnieć, że współcześnie „około 45 milionów Amerykanów i Amerykanek żyje poniżej oficjalnego progu ubóstwa”.

W przedkładanym numerze *Studiów Krytycznych* zachęcam do zapoznania się z trzema artykułami, które na różne sposoby podnoszą zagadnienie krytycznej analizy zastanej rzeczywistości. Sabina Baraniewicz-Kotasińska i redaktor naczelny – Sławomir Czapnik podjęli bardzo aktualną tematykę nadzoru (*surveillance*) we współczesnych, płynnych czasach (Baranowski, Luczys 2015). Kontrola społeczna z wykorzystaniem wyrafinowanych technologii teleinformatycznych stanowi od wielu lat ważne zagadnienie krytycznych studiów na społeczeństwem i transformacją cyberprzestrzeni z obszaru wolności do obszaru nadzoru (por. Czapnik 2016: 82–98). Autorzy posłużyli się przykładami

technologii rozpoznawania twarzy firmy Facebook oraz Google Street View. Następny tekst, którego autorem jest Henry Giroux, dotyczy neoliberalnego faszyzmu, który omówiony został na przykładzie głośnej afery Bretta Kavanaugha. W tym tekście zaprezentowaną mamy panoramę współczesnego życia publicznego w Stanach Zjednoczonych, z „dużą” polityką i aferą seksualną w tle (w kontekście polskim – por. Czapnik 2017). Ostatni artykuł to niezwykle ciekawe studium *Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, którego dokonała Monika Karbowska, historyczka i działaczka feministyczna. W tekście tym autorka na kanwie tytułowego manifestu dokonała pogłębionej analizy często zapomnianych osiągnięć, ale też błędów PRL (zob. Baranowski, Pluciński 2018: 26–30). Znajdziemy w nim omówienie skutków reformy rolnej, powszechnego dostępu do edukacji, ubezpieczeń społecznych, jak również polityki mieszkaniowej oraz sytuacji kobiet w Polsce po II wojnie światowej (por. Cymbrowski 2016: 197–207).

Zachęcam również Czytelniczki i Czytelników do zapoznania się z recenzją książki Adama Tooze’a o gospodarce hitlerowskich Niemiec, autorstwa Damiana Winczewskiego, która rozwiewa pewne mity *prosperity* w III Rzeszy.

Bibliografia

- Atkinson A. (2017). *Nierówności. Co da się zrobić?* Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Baranowski M. (2012). Odkrywanie tabu w sferze publicznej. Metodologiczny kosmopolityzm wobec przemocy symbolicznej. *Kultura Popularna* 4(34): 8-13.
- Baranowski M. (2014). W stronę konfliktowego modelu polityczności. [w:] *Demokracja i rola obywatela. O napięciu pomiędzy państwem, społeczeństwem i procesami globalizacyjnymi*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- Baranowski M., Luczynski P. (2015). Nadzorować i kształtować. Wymiary społeczeństwa sieciowego. *Człowiek i Społeczeństwo* 40: 13-27.
- Baranowski M., Pluciński P. (2018). Własność i społeczeństwo: wybrane aspekty socjologii Jacka Tittenbruna. *Nowa Krytyka* 40: 19-38. DOI: 10.18276/nk.2018.40-01
- Burawoy M. (2013). Redefinicja publicznego uniwersytetu: ramy analityczne. *Praktyka Teoretyczna* 1(7): 13-30.
- Cymbrowski B. (2016). Partycypacja na siłę i jej nieoczekiwane konsekwencje. Państwo-wy socjalizm a nowoczesna klasa robotnicza. *Studia Krytyczne* 3: 197-207.
- Czapnik S. (2016). Nowe technologie komunikacyjne a demokracja. [w:] *Antynomie i paradoksy współczesnej demokracji*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Czapnik S. (2017). Śladami Hitlera? Skrajnie nacjonalistyczny populizm prawicy w Polsce. *Studia Krytyczne* 5: 48-62.
- Hodgson G. M. (2018). Ekonomia instytucjonalna. [w:] *Pomyśleć ekonomię od nowa. Przewodnik po głównych nurtach ekonomii heterodoksyjnej*. Poznań: Wydawnictwo Ekonomiczne Heterodox.
- Judt T. (2015). *Kiedy zmieniają się fakty. Eseje 1995-2010*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Leggiewe C., Welzer H. (2012). *Koniec świata, jaki znaliśmy. Klimat, przeszłość i szanse demokracji*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Marks K. (1986). *Zarys krytyki ekonomii politycznej*. Warszawa: Książka i Wiedza.

- Rudnicki P. (2011). Rynkowe zawłaszczenie koncepcji Illicha. Utowarowienie sieci edukacyjnych. *Terażniejszość – Człowiek – Edukacja* 4(56): 151-171.
- Sengupta A. (2017). Who is the people? Notes on subjectivity and the Adivasi resistance in Lalgarh West Bengal, India. *Society Register* 1(1): 23-37.
- Welzer H. (2010). *Wojny klimatyczne. Za co będziemy zabijać w XXI wieku?* Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.